

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

18

GÜZ 2004

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), hakemli bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, Kongre, Sempozyum, Panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmesi, literatür incelemeleri, sadeleştirme, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarının hayatı ve eserleriyle tanıtım vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açık olup bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanır.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standartlığıyla (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfayı geçmemelidir. Bir yazının aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayınlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, otobiyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100-150 kelime arası özeti ve bu özeti iki dilde (Arp+İng., Fr., Alm., vd.) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalenin ise Türkçe + Arp. çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe + herhangi bir dilde özeti verilmelidir. Makale başlıklarının ise İngilizce çevirisi yapılır.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. bunlardan ikisinde yazan tanıtım isim ve akademik unvan yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukuki ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda yer alır.
- SÜİFD'de yayınlanan yazıların sorumluluğu yazana aittir.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör

Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Yayın Yürütme Kurulu

Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Doç. Dr. Ahmet Yaman,
Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçivan
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çaycı
Yrd. Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Arş. Gör. Fikret Karapınar
Arş. Gör. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Huriye Martı
Arş. Gör. Mehmet Harmanlı,
Arş. Gör. Doğan Kaplan

Danışmanlar Kurulu

Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. M. Ali Kapan
Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı, Prof. Dr. İsmet Ersöz,
Prof. Dr. Süleyman Toprak Prof. Dr. Zekeriya Güler,
Prof. Dr. İ. Hakkı Sezer, Prof. Dr. Mehmet Bayyigit
Doç. Dr. Şahin Filiz, Doç. Dr. Fevzi Günüş,
Doç. Dr. Dilaver Gürer Doç. Dr. A. Saim Antan,
Doç. Dr. Ahmet Yılmaz, Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçivan
Yrd. Doç. Dr. Naim Şahin, Yrd. Doç. Dr. Bayram Dalkılıç
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr

ISSN: 1300 – 5057

baskı sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

Sadece arkeoloji vasıtasıyla bilinen Arkaik kültürler, Olmekler, Toltekler, Chichimekler, Aztekler veya çeşitli Maya halkları gibi önemli Meksika ve Orta Amerika medeniyetlerinin ortak ana zeminini oluşturmaktadır. Diğer taraftan onların tarihsel dönemlerde birbirini etkilemiş oldukları kesindir. Daha sonraki dönemlerde hem arkaik ortak zeminleri hem de karşılıklı etkileşimleri, bu kültürler ve halklar arasındaki sayısız benzer noktaların sebebini izah etmektedir ve en çarpıcı benzerlikler de din konularında görülmektedir. Elbette büyük farklılıklar vardır, yoksa bu medeniyetlerin her birinin ayrı ayrı araştırılmasına hiç ihtiyaç hissedilmezdi. Aslında büyük oranda benzerliklerin bulunması, Aztek ve Maya dinlerine ait bu kısa incelemenin yaklaşık olarak dörtte birinin neden bu dinlere atfedileceğini de açıklamaktadır.

Her iki din, "kadim" tanrılarla "daha yeni" tanrıları birbirinden ayırır. Orta Amerika'da ateş tanrısı değişmez kadim bir tanrıdır. Toltekler, ona *Huêhuêteotl* (*Yaşlı Tann*) demişlerdir. Aztekler ise gezgin tüccarların tanrısı olan *Yacatecuhtli* (*Öncülerin Tannı*)'yi, belki de bu tüccarların atalarının yerli bir halk grubuna mensup olmasından dolayı kadim bir tanrı olarak telâkki etmişlerdir. Maya halkları için kadim tanrılar, ilk tabiat ve ziraat tanrılarıdır. Büyük tanrı *Quetzalcoatl* (*Tüyle Süslü İblis/Yılan*) gibi Tolteklerden adapte etmiş oldukları tanrılar ise, medeniyetlerinin kozmik ve sosyo-kültürel yönleri ile daha fazla bağlantılı olan yeni tanrılarıdır.

Bütün Orta Amerika halkları tarafından kabul edilen, sosyal olduğu kadar dinî de olan kâinat anlayışına göre, benzer yapılara sahip, fakat toplumdaki topluma farklılıklar gösteren yer, zaman ve renk arasında doğrudan bağlantılar vardı. Yeryüzünü merkez alarak altı kozmik yön belirlediler: Mekânın dört yönü yukarı (gökyüzü) ve aşağı (yeraltı). Böylece, merkezde (yeryüzü) dahil olmak üzere kozmik âlemde yedi bölüm vardı.

Aslında, Orta Amerika'daki her bir dinî ve sosyal sistemin bir düzeni olduğu görülmektedir. Bu düzen, dört yatay yön (dört çeyrek) ve üç dikey yön (üç kozmik katman)den oluşan sisteminin karmaşık bir şekilde hazırlanmasıdır. Bu düzenin temelini teşkil eden prensip, erkek-kadın zıtlığına dayanan düalistik bir

AZTEKLER VE MAYALAR*

Geoffrey PARRINDER

Çev: Galip ATASAĞUN

Yrd. Doç. Dr.S.Ü. İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

* Bu makale Geoffrey Parrinder'in *World Religions From Ancient History to the Present* (New York, 1971) adlı eserinin 69-98 sayfaları arasındaki beşinci bölümün tercümesidir.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

dünya görüşü ile alâkalı olduğundan, Orta Amerika halkları, ya dörtlü ya da üçlü sistemi temsil eden dört veya üç grup şeklinde düzenlemek suretiyle tanrıları, şefleri, rahipleri, askerî liderleri ve diğer önemli şahsiyetleri ile ilgili organizeli bir gruplandırma yapmak için birçok ilginç çözüm bulabiliyorlardı. Bununla birlikte, her bir dörtlü grubun içinde iki üye daima birbiriyle daha yakın ve bazı durumlarda bir bütün olarak telâkki edilmişlerdi. Bu prensip Aztek toplumuna o kadar derin bir şekilde nüfuz etmiştir ki, dört çocuklu bir ailede üçüncü çocuk “*Ortanca*” (*Middle One*) olarak isimlendirilirdi.

Her Halk Bir Renge Sahipti

Yatay yönler farklı renklerle ilişkilendirilmişti; fakat her halk, aşağıdaki incelemede görüldüğü gibi, kendi yer-renk ilişkilerine sahipti:

	<i>Doğu</i>	<i>Güney</i>	<i>Batı</i>	<i>Kuzey</i>
<i>Yucatan Mayalan</i>	Kırmızı	Sarı	Siyah	Beyaz
<i>Aztekler</i>	Sarı Kırmızı Yeşil	Mavi	Beyaz	Siyah
<i>Toltekler</i>	Sarı	Beyaz	Yeşil	Kırmızı
<i>Chichimekler</i>	Yeşil	Kırmızı	Sarı	Beyaz

Yer ve renk kombinasyonu zaman ile birleştirilmişti ve zaman da özellikle Mayalar arasında tanrılar ile yakından ilişkiliydi. Bütün bunlar yön, renk, zaman ve bu üç elementi belirleyen kozmik güçler (tanrılar) arasında birlikteliğin doğmasını sağladı. Kâinat ve netice olarak yeryüzündeki hayat; yön, zaman ve tanrıların özel bir kombinasyonu ile sırayla kontrol ediliyordu. Toltekler ve Aztekler (Toltek halkının yirmide biri kadardı) bu şekilde belirlenmiş kozmik çağları “güneşler” diye isimlendirdiler. Bu kavram aynı zamanda Mayalar arasında da mevcuttu ve Toltekler gibi, onlar da her biri, bir çeyrek ve ona ait tanrılar tarafından belirlenen böyle dört kozmik çağı ayırt ettiler.

SÜİFD / 18

208

Aztekler, kâinatın tarihini, birincisi doğu ile, ikincisi ve üçüncüsü kuzey ile, dördüncüsü batı ile ve beşincisi güney ile bağlantılı olmak üzere, beş “güneş”e böldüler. Tanrılar, zaman ve yönün dört veya beş farklı grubu daima aynı zamanda yan yana mevcut oldu. Aztekler gibi Mayalar da, zamanı göreceli bir kavram olarak kabul ettiler. Şöyle ki, dört veya beş “güneş”in eş zamanlı olduğu kadar bir düzen/süreç içinde meydana geldiği düşünülüyordu. Düzen fikri, sadece, özel bir kombinasyonun hâkim olduğu herhangi bir “güneş”e bağlıydı ve bu özel kombinasyon, belli bir müddet (bir güneş) sonra yerini başka bir kombinasyona bırakmak zorundaydı.

“Dünyanın Yukarısı” (Cennet) ve “Dünyanın Aşağısı” (Cehennem) arasındaki fark ilâve edilmek suretiyle kâinat kavramına ekstra bir boyut kazandırıldı. Mayalar, başlangıçta gökyüzünde dokuz ve yeraltı dünyasında dokuz katman belirlediler. Semavî bölgelerin ikiye ayrıldığı düşünüldü: Dört yatay yönde bulunan dört gökyüzü ve yüce ilâhî bir çift yaratıcıya ait olan zirvedeki gökyüzü. Yeraltı dünyası bu kozmik düzenin aksetmiş resmini içeriyordu. Maya ve Olmeklerin daha önceleri en üstte var olduğunu düşündükleri gökyüzünü beşe bölerek gökyüzü piramidine bir basamak ilâve eden Toltekler, Aztekler ve Mayalar böylece gökyüzünü on üç parçaya ayırmış oldular.

Kâinatın düzeninin temelini teşkil eden bütün bu prensipler aynı zamanda söz konusu halkların sosyal ve idarî organizasyonlarında da görülebilir.

Her İnsanın Bir Karşılığı Vardı

Orta Amerika dinî düşüncesinde ortaya çıkan tamamen farklı ve belki de çok eski temel bir düşünce, “gizli karşılıklar”ın varlığı fikridir. Her insanın çoğu kez hayvan şeklinde gizlenmiş ve kaderleri kozmik güçler tarafından insaninkine bağlanmış bir veya birçok “karşılığa” sahip olduğu düşünülüyordu.

Bu düşünce, Azteklerin *tonalpoalli* (gün sayımı) ve Mayaların *tzolkin* (bkz. bu bölümün sonundaki Aztek ve Maya takvimleriyle ilgili karşılaştırmalı bilgi) $13 \times 20 = 260$ günlük âyinsel zaman birimleriyle sıkı bir şekilde ilişkilidir. Bu iki halkın âyin takvim “günler”i, gece yarısından öğlene kadar sürer ve her bir günü düzendeki temel noktalardan biri yönetir; doğu, kuzey, batı, güney ve sonra tekrar doğu vb. Her gün, gün ortasından gece yarısına kadar günlük dönem rehberine sahiptir. Her günün rehberi, dokuz parçaya ayrılmış geceyi yöneten dokuz tanrı olan sözde gecenin efendilerinden biriydi; çünkü bu dönem esnasında güneş yeraltı dünyasının dokuz aşamasından geçiyordu. Aynı sebepten dolayı, günü yöneten on üç tanrı vardı.

Her insan doğum anından itibaren, büyük ölçüde kaderini belirleyen şahsî bir dönem kombinasyonuna sahipti. Bu kombinasyon neticede o kişinin kaderini paylaşan “hayvan karşılıklar”la paylaşırdı. Bu, kültürel alanda birçok büyü faaliyetinin temelini teşkil eden prensipti ve hâlâ da öyledir. Bir kişi, karşılığına zarar vererek veya tahrip ederek bir kişiyi öldürebiliyor veya hasta edebiliyordu. Bir kimse, erkek veya kadın hastanın hayvanî karşılığını güçlendirmek suretiyle tedavi ediyordu.

Kâinatın Tekâmülü

Kâinatın düzeni kavramı, bütün Orta Amerika halklarının kâinatın tekâmülünü, “güneşler”in birbirini izleyen dönemleri esnasındaki sabit bir tekâmülü olarak algılamalarına sebep oldu. Onlar bu tekâmülün bir güneşten diğerine geçiş esnasında sadece felâket devirleri veya tabiî felâketler sebebiyle kesintiye uğratılabileceğini düşündüler. Her bir güneşin içinde, sadece, mevcut düzenini idare eden prensiplere göre organize edilmiş dünyevî hayat şekillerinin gelişebileceğine

yaygın olarak inanılıyordu. İnsanlar ve tanrıları arasındaki ilişkiler karşılıklı mübadele prensibiyle idare ediliyordu. İnsanları yaratan ve onların yaşamalarını mümkün kılan tanrılar olduğu için, insanlar, tanrılarını beslemek ve desteklemek zorunda idi ki, bunun en uç sonucu Aztekler tarafından ikide bir icra edilen insan kurbanlarıydı.

Aztek dini üzerine hemen hemen bütün literatür, doğrudan doğruya Azteka-Meksika'nın İspanyol öncesi dini ve güçlü Meksika etkisi altındaki diğer Orta Amerika halklarıyla ilgiliydi. Bununla beraber, daha geniş bir tarihsel zeminde, Aztek dini, Azteka-Meksika ile ilgili tarihî bilgilerin elimize ulaştığı ve Aztek dininin önemli değişikliklere uğradığı dokuz yüzyıldan fazla (1064'den günümüze kadar olan) bir dönemi ihtiva eder.

Aztekalar, yani "gerçek" Aztekler köken olarak Toltek İmparatorluğu'nun (bugünkü Guanajuato eyaleti) kuzey-batı sınırında yaşayan yirmi Toltek kabilesinden biriydi. XI. yüzyıldan önce bu kabilenin, belli oranda Mexitin'in (sonradan *Mexicâ* olarak isimlendirildi) Chichimek kabilesi ile tek bir dinî, sosyal ve idarî çatı altında Aztek ülkesinde (*Aztlan*) bütünleşmiş olduğunu biliyoruz. Medeniyet bakımından daha geri olan Mexitin, sonunda, kabile tanrıları *Tetzauhteotl Huitzilopochtli* (*Muhteşem Sinek Kuşu Tanrısı*) ile birlikte dinî sistemin kontrolünü elde ettiler. Aztek kabilesi dört gruba, Mexitinler üç gruba ayrıldı. Sonuç olarak Aztekler yatay yönlerle, Mexitinler dikey yönlerle ilişkilendirildi ve Mexitinlerin kabile tanrısının büyük güneş tanrısı ile, Azteklerin kabile tanrısının yeryüzü tanrıçaları ile bağlantılı olduğu düşünüldü.

Savaşı Başlatmak Benim Görevimdir

Dinlerinin büyücülükle ilgili bir mahiyetinin olması ve kâinatın düzeni ile yakın ilişkisinden dolayı Azteka-Meksikalılar, Toltek İmparatorluğu'nun çöküşünde, Tanrı *Tetzauhteotl*'un yüksek rütbeli rahibi *Huitzilopochtli*'ye –ki sonradan tanrı ile bir tutuldu- vermiş olduğu söylenen misyonda açıkça ifade edilen görevi yerine getirmek için kendilerinin tayin edildiklerini düşündüler:

Bu yüzden ülkeden (*Aztlan*) ayrılmaya karar verdim,

Bu yüzden özel bir görev ile yüklenmiş biri olarak geldim,

Çünkü bana oklar ve kalkanlar verildi,

Çünkü savaşı çıkarmak benim görevimdir,

Ve seferlerimde bütün karaları (kıtaları) göreceğim,

Halkı bekleyeceğim ve her dört çeyrekte onlarla buluşacağım ve onlara yemeleri için yiyecek ve susuzluklarını gidermek için içecek vereceğim,

Burada bütün farklı halkları birleştireceğim!

Bu metin, açık olarak daha sonraki zamanlarda Meksika ve Orta Amerika'yı yönetmekte olan Aztek-Meksika rejimine verilmiş olan göreve işaret etmektedir. Bu halkın dinî olduğu kadar politik hırsları, güç kazanma veya gösterme aracı olarak savaşın kontrolünü veya en azından düzenlenmesini ve insan ırkının

uygun muhafazasını garanti altına almak için yeryüzündeki bütün halkların tek bir sosyal, dinî ve idarî çatı altında birleştirilmesini içermekteydi. Bu organizasyon da kâinatın düzeniyle uyumlu olmak durumundaydı.

İlâhî misyonla harekete geçen Azteka-Meksikalar, asıl yerleşim yerlerinden uzağa geleneksel Orta Meksika kültür merkezlerine doğru göç ederken, kendi kültürleri gittikçe artan bir şekilde etkilendi.

Hem dinî hem de sosyal yabancı etkiler çok daha kolay benimsendi; birçok yabancı tanrı, panteonlarına kabul edildi; diğer kabile üyeleriyle evlilikler ve kendi kabilelerine yabancıların kabulü, onların kâinat tasavvurunu genişletti. İnsan kurbanlarında önemli bir artış oldu ve askerî erkân, toplum içinde rahiplerden daha fazla idarî görevler alarak güç kazandılar.

Genç Bir İmparatorluğun İhtiyaçları

1428'de Azteka-Meksikalar, Orta Meksika göl bölgesi üzerinde hâkimiyetlerini kurdukları zaman, yukarıda anlatılan gelişmeler, genç imparatorluğun ihtiyaçlarına uygun bir devlet dini kurulmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Aztek dinine ideolojik unsurlar ekleyen kişi, 1428'den 1474'e kadar imparatorluğun iç işlerini yöneten *Chiuacoatl (Dişi Rehber) Tlacayehel* idi. Savaş meydanında ölen savaşçıların ruhları ve insan kurbanı olarak sunulanların ruhları doğu güneş cennetine yükseliyordu. Doğum yaparken ölen kadınlar batı güneş cennetine yükseliyordu: Bir Aztek doğurduktan sonra öldükleri için, rejim onları kadın kahramanlar olarak görüyordu. " Esir almak", çocuk doğurmak için kullanılan yaygın bir mecazdı. Bu durumda anne -deyim yerindeyse- tanrılara adanmış bir yaratığı almış oluyor ve bu nedenle de bir insan kurbanına eşit olduğu düşünülüyordu.

Her iki grup da rejim içinde onurlu bir yere sahipti ve onların ölümleri halinde erkeklerin güneş doğumundan öğlene kadar, kadınların öğlenden güneş batımına kadar güneş tanrısının gökyüzündeki istikameti boyunca onun hizmetkârları kaflesine katıldıkları düşünülüyordu. Diğer insanlar, öldüklerinde, yeraltındaki korkunç ölümler diyarına gidiyorlardı. Yıldırım çarpması veya suda boğulmak suretiyle ölen şanslı kişiler ise, Yağmur tanrısı *Tlaloc*'un cennetinde yer buluyorlardı.

SÜİFD / 18

211

Fethe Teşvik

Kabile tanrısı *Huitzilopochtli* aynı zamanda güneyin tanrısı, savaş tanrısı ve beşinci güneşin koruyucusu idi. Bundan dolayı Aztek halkı, beşinci kozmik çağ boyunca bütün dünyevî meselelerin düzenlenmesinde kendilerini yükümlü düşündüler. Bu prensibin diğer milletleri yönetmek ve fethetmek için kontrolsüz bir itici güce yol açtığı kolayca görülebilir. Ancak, Aztek devlet rejiminin politikası için bir başlangıç noktası olarak kullanılan bu dogma, tabiatı itibarıyla dinî idi ve bu yüzden sınırsız güç kullanımının denetiminde rol oynadı. Çünkü dinlerinin temelilerine ilâve edilmiş olan bu ideoloji, sadece, Beşinci Güneş'in burcuyla paralellik içinde bütün bir dünya düzeni kurma amacına yönelikti. Bu, Azteklerin yeryüzün-

de, birçok farklı sosyal, kültürel ve idarî modellerini yerel anlamda birleştiren genel bir yapıyı muhafaza etmekle, kendilerini tatmin ettikleri anlamına geliyordu. Bu yapının çok esnek olduğunu kabul etmek gerekir. Aztek rejimi genellikle dinî ve kültürel meselelerde oldukça toleranslı idi.

Toltek ya da daha önceki zamanlara uzanan yüksek kültür seviyeli bazı Orta Meksika ülkelerinin, bu suretle hemen hemen tamamen iç bağımsızlıklarını korudukları sözde düzenli “Çiçek Savaşları”na katılmalarına izin veriliyordu. Çiçek Savaşları, Aztek dünyası içinde faaliyet gösteren; belli zamanlarda ve önceden belirlenmiş savaş alanlarında âyinsel savaşlar yapan belirli sayıdaki savaşçılar ile yerel ordular arasındaki çarpışmalar idi.

Bir takım kurallara göre yapılan bu düzenli savaşların temel dinî gayesi, daha sonra esir alan taraf veya tarafların bir veya daha çok tanrılarına kurban edebilecekleri savaş esirleri almaktı. Bu savaşların temel sosyal gayesi ise soylu ailelerin oğullarına, subaylara ve aşağı sınıfın cesur savaşçılara şan ve şeref kazandırmak ve böylece sosyal basamakta yükselmelerine imkân vermektir. İdeolojik açıdan bakıldığında, Çiçek savaşları, çöküşü önleyecek bir teşebbüs olarak algılanabilir. Elit tabakanın sosyal ve kültürel çöküşünün bir sonucu olarak Toltek İmparatorluğu'nun yıkılışı, Aztekler arasında neredeyse travmatik bir korkuya neden oldu ve bu korku rejim liderlerini, elit tabakanın oğullarını bir çiçek savaşından diğerine katılmaya sürükledi. Sadece bu savaşlarda kişisel başarı kazanmış olanlar idarî görevler için hak sahibi olurlardı.

Tanrı Anlayışları

Aztek tanrı anlayışının kökenleri, daha eski Olmek, Toltek ve Chichimek kültürlerinde gelişmiş olan dinî prensiplerde bulunmaktaydı. *Xiuhtecuhtli* (yılın tanrısı, ateş tanrısı), *Quetzalcoatl* (Venus (aşk tanrısı), kurtancı, rüzgar ve bilim tanrısı) ve *Tlaloc* (Yeryüzü Şarabı, yağmur tanrısı) gibi Eski Orta Meksika tanrıları Aztekler tarafından benimsenmiştir. Tüccarların tanrısı *Yacatecuhtli*, belki de *Quetzalcoatl*'in tapınılan şekillerinden biriydi. Sık sık yüce tanrı ile bir tutulan önemli Aztek tanrısı *Tezcatlipoca* (siyah aynanın parlaklığının sebebi, geceleyin gökyüzünün tanrısı)'nın Chichimek kökenli olduğu görülüyor. Ancak bu tanrıya aynı zamanda Mixtec ve diğer birçok kabile tarafından tapınıldığı için kökeni hakkında bir kesinlik yoktur. Aztlan'daki Mexitinler tarafından bile tapınıldığına dair işaretler vardır.

Bereket tanrısı *Xipe Totéc* (Bizim Tanrımızı, Çıplak), erkeklik uzuvlu bereket tanrısı, Pasifik kıyılarında yaşayan halklar tarafından benimsenmiştir. Körfezde en kuzeydeki Maya kabilesi olan *Huastekler* loğusa kadınların tanrıçası *Tlazoteotl*'u benimsediler.

Tepepulca'da Sahagún tarafından yazılan önemli Aztek tanrı ve tanrıçalarına işaret eden metinler, karmaşık bir tanrı anlayışını ortaya koymaktadır. Aztekler, *teotl* kelimesini (kelime anlamı “taşlı”, fakat mecazî anlamı sürekli, güçlü) genelde tanrı ve tanrıçalarını ifade etmek için kullanırlardı. Bu tanrılar oldukça

farklı niteliklere sahipti ve panteondaki önemleri büyük farklılıklar gösteriyordu. Bu yüzden *teotl* kavramı ilk bakışta oldukça muğlak gözükmemektedir.

Panteon

Tanrı *Tezcatlepoça* hakkındaki Aztek metninin bir kısmının tercümesi şu şekildedir: “Bu, gerçek bir *teotl* olarak kabul edildi. O, cehennem, yeryüzün ve cennet dahil her yerde yaşadı. Yeryüzünde hayata toz ve gübre getirdi ve insanlar arasındaki birçok ızdırabın sebebi idi; o, insanları birbirine düşürdü ve bu yüzden her iki tarafın da düşmanı olduğu söylenir. O, bütün şeyleri yarattı; o, insanların üzerine kötü şeyler getirdi, böylece onları kendi gölgesinde topladı ve kendini onların efendisi olarak gösterdi, o, insanlarla alay etti. Bazı zamanlar o, onlara zenginlik, yönetim için güç ve otorite, asalet ve onur verdi.”

Bu, çok tanrılı bazı dinlerde de görüldüğü gibi, neredeyse panteist bir yüce tanrı anlayışıdır. *Tezcatlepoça*'nın, Aztek panteonunda diğer tanrılardan daha fazla şekillerde görünmesi şaşılacak bir şey değildir. Hiçbir tanrıya bu kadar çok farklı isim ve bu kadar çok mecaz atfedilmemiştir. En iyi bilinenleri şunlardır: *Om(e)acatl* (İki Kamış, başlıca takvim ismi), *Tlamatzincatl* (savaş tanrısı olarak kabul edilen ismi), *Yoalli Ehecatl* (Gece ve Rüzgâr, yani görülmez ve kaçan), *Tloqué Nahuâquê* (Bitişik ve Yakın Şeylerin Yöneticisi, yani her çevresini tamamen kucaklayan), *Ipalnemoani* (Hayatı Mümkün Kılan), *Moyocuyatzin* (Kendi Kendini Yaratan) ve *Moquequelatzin* (Kaprıslı). *Tlaloc* (cennet sulannın tanrısı), *Chalchiuhtlicue* (Eteği Yeşim Taşındandır, yeryüzündeki sulann tanrıçası), *Ehecatl* (rüzgâr), *Tonatiuh* (güneş), *Chicomecoatl* (mısır tanrıçası) v.b. gibi tabiat tanrıları Sahagún'un habercileri tarafından yağmur, sulama veya seller, rüzgâr veya fırtına, ılık veya sıcak ve kuraklık v.b. gibi kendi tabii etkinlikleri olan güçler olarak tarif edildi. Bunlar çok tanrılı herhangi bir dinde de bulunabilir.

Her Gruba Özel Tanrılar

Her şeye rağmen, Azteklerin tanrı anlayışı, belirli tanrıları, bir ulus içindeki belli sosyal gruplarla veya tüm kabile ve uluslarla ilişkilendirmesi bakımından eşiz bir niteliğe sahiptir. *Yacatecuhtli* (tüccarların tanrısı) ve *Huitzilopochtli* (Azteka-Meksika'nın tanrısı) gibi daha önce zikredilen tanrılar örnek olarak gösterilebilir. Tüccarlar, karavanları ile birlikte çıktıkları uzun seyahatlerde kamp kurdukları zaman, seyahat bastonlarını bir yığın haline getirir ve kampın ortasında bir yere koyarlardı. Bu, tanrıları *Yacatecuhtli*'yi tasvir ederdi. Bu da şu sonucu çıkarmamızı sağlayabilir: Aztekler, kendi gruplarını ve kabile tanrılarını, kolektif grupların insanüstü birlikteliği, grubu, üyelerinin toplamından daha önemli hale getiren faktör olarak görmekteydi. Sahagún'un Tepepulco'daki habercileri *Huitzilopochtli* ile ilgili olarak “en alt seviyeden en üst seviyeye kadar bütün insanlardan farklı biri olmadığını” belirten mecazî bir ifade kullanarak, “O, kul ve prenstir” demişlerdir. Bu kelimeler aynı zamanda bir grubun insanüstü birliğini tanımlamanın basit bir şekline dair delil sunuyor görünmektedir.

Bununla birlikte, genelde Azteklerin tanrı ve din anlayışlarının temellerinden birinin, bütün fenomenler arasındaki kozmik ilişki olduğu unutulmamalıdır. Bu, hem grupları hem de kabile tanrılarıyla ilgili Aztek anlayışına daha önce bahsedilen metinlerden direkt olarak anlaşılmayan bir boyut ekledi. Çünkü Aztekler, bir grubun birey üstü birliğine çoğu Avrupalıların yaptığından çok daha büyük önem vermişlerdir.

Önceden Belirlenmiş Kader

Beşinci Güneş'e ait tanrıların burcunda şekillenen kozmik ilişki, her grubun olduğu kadar bireye de önceden belirlenmiş kaderini verirdi. Aslında kaderin bu şekilleri, insanlara verilen hareket özgürlüğü konusunda değişik sonuçlara sahip olmasına rağmen, kâinattaki birleşik güç ve kuvvetlerin belli bir grubun varlığını belirlediği de düşünülmüştür. Sosyal grubun canlılığının ve varlığının itici gücü, onun bileşiminde bulunan elementlerden sadece birinin şekilleriyle ilgili olan bu güçler karışımı, Aztekler tarafından kendi grup ve kabile tanrılarında sembolize edildi. Güçlerin karışımı, sırası geldiğinde diğer güç burçları ile yakın bağlantı içinde olabiliyordu. Sonuç olarak kendi günlerinin işaretleri ile birlikte tanrılar da, tıpkı insanoğlu gibi *karşılıklara* sahipti.

Tanrılar arasında önemli farklılıklar da mevcuttu. Meselâ, yüce tanrı *Tezcatlepoça* ile bir köy yöresi sakinlerinin grup tanrısı veya büyük bir ailenin tanrısı arasında çok fark vardı. Kuş tüyü mozaik işçilerinin grup tanrısı *Coyotlinahual*, yağmur tanrısı *Tlaloc*'dan oldukça farklıydı. Fakat, bütün Aztek tanrılarının ortak noktası, insanlardan uzun yaşamalarıydı; zira onların her hâlükârda Beşinci Güneş'in burcuna kadar yaşayacaklarına inanılıyordu. Varlıkları nispeten daha uzun olduğu için, hepsi tanrı idi.

Din ve Toplum

"Kutsal Toplum" terimi, günümüzde bazı Maya köy toplulukları için kullanılmakta olup, aynı zamanda İspanyol dönemi öncesi Aztek toplumuna da uygulanabilir bir terimdir. Bu toplumun dinî ve sosyal yönleri tamamen iç içe geçmiş durumdaydı. Dini, bilimi, felsefesi, eğlence biçimleri, sanatları, savaşları, tarımı, endüstrisi ve ticareti yapı itibarıyla tek tip bölümlerden meydana gelen bir rejimle entegre olmuşlardı.

Devletin idarî ve dinî düzenleri arasındaki güçlü benzeşimin basit bir örneği, Aztek İmparatorluğu'nun sözde "üçlü saltanat"ıydı. Üç merkezî eyaletin başkentleri, Mexico, Tetzcoço ve Tlacopan'dan oluşan üç başşehirleri vardı. Her bir başşehir neslin babaya izafe edildiği bir kral ailesi tarafından idare edilirdi. Üç kral ailesi, neslin anneye izafe edildiği düzenli iç evlilikler sayesinde büyük bir aileyi oluşturuyordu. Üç başşehir, gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı gibi üç dikey kozmik katmanla ilişkilendirilmişti. Üç şehrin en önemlisi olan Mexico, her biri kendi idarî fonksiyonları olan Tlaltelolco ve Tenochtitlan olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. Tenochtitlan, her biri imparatorluğun uzak dört büyük eyaletinin en üst yöne-

ticilerini yetiştiren dört kısma bölünmüştü. Böylece, merkezî hükümetin önemli yerlerinden biri olan Tenochtitlan, dört yatay çeyrekle ilişkilendirilmiş oldu. Üç idarî başşehrin yanı sıra, Cholullan gibi önemli bir dinî merkez de mevcuttu.

Toltekler de tamamen aynı sisteme sahipti. İlk başta üç idarî merkezleri vardı. Tollan, Otompan ve Colhuacan; dinî başşehri Teoubnacan idi. Tecpamec ve Tarascan İmparatorlukları da aynı bölünmeyi gösteriyordu. Kozmik üçlü, dörtlü ve beşli bölünmeler aynı zamanda onların sosyal düzeninin temelini oluşturuyordu.

Aztek Sınıfları

Aztek toplumundaki çeşitli sosyal sınıfların her biri, dinî organizasyonlarında kendi tarzlarına göre bir rol oynarlar. Aztek elit tabakası; soy asaleti, askerî asalet, daha yüksek sınıfın rahipleri, imparatorluğun hem içindeki hem de dışındaki bölgeler arasında ticaret yapan tüccarlar, altın ve gümüş işleyicileri gibi bazı zanaatçı gruplar ve kuş tüyü mozaik işçilerinden ibarettir. Sıradan insanlar; çiftçiler, balıkçılar ve diğer zanaatkârlardı. Sıradan insanların tamamı *Macehualtin* (*hür tebaa*) diye adlandırılırdı. Hem *Macehualtin*'ler hem de asillertoprak sahibi olabilirdi. Asiller çoğu kez özel arazilere sahiptiler; her aile reisine ortak bölgelere ait bazı araziler tahsis edildiği için, *Macehualtin*'ler ortak mülkiyetin parçası olan arazilere sahiplerdi.

Toplumun "hür" sınıflarının yanı sıra "hür olmayan" veya bağımlı üç sınıf daha vardı. *Tecpanpouhqué* (*saray hizmetkârları*) çoğu kez Azteklerden farklı ırkta insanlardı ve devlet müesseselerinin daimî hizmetçisi veya memurları idi. Onlar genellikle çok yüksek, hatta çoğu zaman, *Macehualtin*'lerden bile yüksek sosyal statüden yararlanıyorlardı. *Mayequé*'ler (sağ elini kullananlar) toprağı olmayan bağımlı çiftlik işçileriydi. Onlar eski isyankâr veya rejim düşmanları ve bunların torunlarıydı. Aztek devletine karşı ayaklanmış olmaları, toprak edinme hakkını kaybettirmişti. Son olarak ödenmeyen borçlardan dolayı köle durumuna düşmüş insanlar, *Tlacotin*'ler (*Satılanlar*) vardı.

Kurbanın Merkezî Önemi

Bu farklı Aztek sosyal gruplandırmalarının, farklı bir şekilde Aztek diniyle bağlantılı olması anlaşılabilir. Herkes zaman zaman bir ya da daha fazla tanrıya, oldukça fazla ızdıraba sebep olan ve genellikle dili ya da kulak memesini bir kamışla delmek suretiyle kendi kanından birazını kurban ediyordu. Sosyal hiyerarşide yüksek mevkide olanlar sanat objeleri, lastik toprak, her çeşit kurbanlık hayvanlar, güzel kokulu reçine ve şifalı bitkiler gibi çoğu kez değerli olan diğer takdimeleri getirirdi. Zengin tüccarlar da kurban olarak köleleri, askerî fatihler ise savaş esirlerini sunuyorlardı. Rahiplerin koparıp dışarıya çıkardığı kurbanların kalpleri hâlâ atar bir vaziyette tanrıya sunuluyordu.

Her yirmi günde bir, ki bir senede on sekiz defa, büyük dinî festivaller düzenlenirdi. O zaman her bir sosyal grup ve özellikle onların liderleri, sıradan in-

sanlara kendi başarılarını gösterirlerdi; çünkü bir Aztek'in sosyal kariyeri, bu dinî festivallerin düzenlenmesinde gösterdiği başarıya büyük ölçüde bağlı idi. Sadece en değerli kurbanları sunmaya hazırlananlar, törenleri yönetmeye lâıktı. Aynı prensip tüm milletlerle münasebette *Tlacayelel* ve takipçileri aynı prensibi bütün milletlerle ilişkilerinde uyguluyorlardı. En çok insan kurbanı sunan millet, en büyük prestij elde ediyordu.

Dünyada her yerde olduğu gibi Aztek elit tabakası da sıradan insanlara nazaran tanrılar hakkında daha çeşitli fikirlere sahipti. Çiftçiler, özellikle güneş tanrısına ve mısır ve yağmur tanrılarına ve tanrıçalarına ve bazen de az çok devletin baskısı altında kabile tanrısı *Huitzilopochtli*'ye tapıyorlardı. Balıkçılar ve avcılar, diğer bütün tanrılardan önce taptıkları kendi su ve avcılık tanrılarına, zanaatkarlar ise kendi grup tanrılarına sahipti. Köleler hepsinden daha fazla *Tezcatlepoca*'ya tapıyorlardı; çünkü sadece onun keyfi hareketleri, onların mevkilerinde hızlı değişiklikler meydana getiriyordu. Elit tabaka bilhassa büyük tanrı ve tanrıçalara tapıyorlardı: *Quetzalcatl*, *Huitzilopochtli*, *Tezcatlepoca*, *Tocî-Teteoinnan* (*Bizim Büyü-kannemiz, tanrıların annesi, yeryüzü tanrıçası*) v.b.

Bir Hayat Felsefesi

Elit tabaka arasındaki dinî düşünce, hayatın temel sorularına ilişkin açık formüllere sahip gerçek bir felsefeye dönüştü. Her şeyin izafî tabiatını vurgulayan bir kâinat anlayışı geliştirdi. Böyle bir felsefe sadece sofistike bir çevrede gelişebilir. Aşağıdaki eski bir Aztek şiirinin kıtası bu konuda bir takım deliller sunabilir:

Dünyadaki her insan

Bir inanca sahiptir;

Ancak o, mutluluk çiçeklerinin gözümüzün önünden geçip gitmesi gibi sadece kısa bir süre içindir.

Hususi olarak Aztek elit tabakasında, genel olarak ise halk arasında iki akımı birbirinden ayırmak mümkündür: Mistik ve askerî ideolojileriyle *Tlacayelel*'in kurduğu rejimi açıkça destekleyenler ve çöküş karşıtı resmî ideolojiden bıkmış olan veya başka bir sebepten, sözcüğü, Azteklerin hükümleri altına aldığı eski bağımsız devletlerin liderlerinin soyundan geldikleri için bu ideolojiye inananların oluşturduğu çok sayıda insan.

SÜİFD / 18

216

İlk grup *Huitzilopochtli*'yi kendi esas tanrıları olarak gördüler; ikinci grubun çoğu üyesi, özellikle kültürel meselelerle çok alâkalı olan ve aynı zamanda kendisine sık sık mesihî vasıflar atfedilen Toltek tanrısı *Quetzalcoatl*'a tapıyorlardı.

Aztekler vaiz değildi ve iyi organize edilmiş dinî dogmalar da yoktu. Devlet ideolojisinin üç temel prensibiyle fazla çatışmamak kaydıyla herkes kendi dinî inancına sahip olmada özgürdü. Bunlar: Beşinci Güneş çağı boyunca *Huitzilopochtli* (ve neticede onun takipçileri) tarafından ifa edilecek olan özel görev; çiçek savaşlarına katılmaya ve/veya âyinsel takdimeler getirmeye ve çöküşü önlemek amacıyla kefaretle cezaya çekmeye gönüllü olmak; insanlar ve tanrılar arası ilişkilerde karşılıklı mübadele prensibi.

Gençlerin Eğitimi

Aztek gençleri, kızlar kadar erkekler de, okul çağında oldukları sürece, yedi yaşından yirmi yaşına kadar, ya – bilimsel ve dini yatılı- okullarda rahiplerce ya da daha az sıkı olan askerî ve meslek okullarında, ordu görevlilerince bu temel prensiplerle ve ilgili değerler bütünü ile eğitilmişlerdir. Öğrencilerine Aztek dininin az sayıdaki dogmalarına inanmanın yanı sıra rahipler ve askerî subaylar onlara düşünmeyi de öğrettiler. Böylesi okullara devam etmiş olanların bıraktığı eserler, bunun büyük delilidir. Kurban etme ihtiyacı Aztek dinini acımasız bir din yaptı; fakat bu, aynı zamanda toplum içinde düzenin ve disiplinin bir kaynağı idi.

Maya Dini

Aztek ve Maya dinlerini mukayese teşebbüsü, mukayese konularının farklılığı sebebiyle gerçekte başarısız olacaktır. Meselâ, Aztekler, Toltekler ve diğer birçok Meksika ve Orta Amerika kabileleriyle birlikte Nahua grubuna ait bir millet idi. Diğer taraftan, Mayalar, Nahualar gibi bir milletler grubuydu. Maya kabileleri, tek bir ortak dine sahip değildi; Mayaların dinleri, Nahua halklarınınkinden biraz daha fazlaydı. Bütün Maya halkları, aslında aynı dinî geçmiş paylaşıyorlardı; fakat bu dinî geçmiş çoğunlukla Nahualar ve diğer Orta Amerika kabileleri tarafından da paylaşılmaktaydı. Gerçi bütün Maya dinlerinde ortak olan özellikleri tanımak mümkündür.

Bununla birlikte Toltekler veya -Yucatan Mayaları ve Chiapas'daki Tzeltal-Tzotzil'ler gibi- diğer Nahua gruplarının hükmü altında olan ve bunlardan güçlü bir şekilde etkilenen Maya kabileleri ile Lacandone'ler gibi Nahua tesiri altında az kalmış ya da hiç kalmamış Maya grupları arasında bir ayırım yapılmalıdır. İlk gruplar genellikle Nahua prensiplerine göre organize edilmiş idarî, askerî ve sosyal sistemler geliştirdikleri halde, sonraki gruplar tabiat tanrılarına tapınmaya çok önem veren esas karakterlerini muhafaza ettiler. Bütün Maya grupları hürmet unsuru olarak zamana ve zaman birimlerine çok daha fazla değer vermelerinden dolayı Nahualardan farklıydılar. Zaman kavramı *kin (h)*, Maya dinî ilgisinin merkezi idi. Maya dinleri, Aztek dininden tabiat itibarıyla daha metafizikseldi ve hâlâ da öyledir. Maya dinlerinde "hayvan karşılıklar" (Chiapas'da *Chanuletik* denir) çok daha önemli bir rol oynadı ve her bir hayvan karşılığın *Chanul* ve karşılığın sahibi insan tarafından paylaşılan on üç kat ruh (*ch'ulel*) ile bağlantılı olduğu farz ediliyordu.

Eski olduğu kadar modern Mayaların da en önemli ve en büyük gruplarından biri olan Guatemala'nın Quiché Mayalarının dinî sistemiyle ilgili aşağıdaki kısa araştırma, bir Maya kabilesine ait dinî sistemin bir örneği olarak yardım edebilir. Quiché'ler bir yerli dini olan *Popol Vuh*'ların varlığını gösteren en güzel edebî kayıtlardan birini bize bırakmışlardır. Quiché'lerin bu kutsal kitabı sırayla kozmogeni kaydını, diğer bazı mistik destanları ve Quiché kabilelerinin tarihini içerir.

Yaratıcılar

Başka on üç isim ile de anılan yaratıcı çift *Xpiyacoc* ve *Xmucané*, Toplum Kitabı'nın başında zikredilmektedir. Toltek çift tanrısı *Tepeu-Gucumatz* (=Quetzalcoatl)'a aynı zamanda yaratıcı olarak da oldukça fazla hürmet edilirdi. Diğer büyük ve kadim tanrı, Kâinatın Üçlü Kalbi olan *Huracán* idi. Yaratıcı tanrılar, tanrılara hizmetçi olarak akıllı yaratıkları yaratma teşebbüslerinde Yeraltı Dünyasının Efendileriyle (*Xibalba*) mücadele etmek zorunda idiler. Birkaç boş teşebbüsten sonra, tanrılar ilk dört erkeği ve ardından da ilk dört kadını mısır unundan yapmayı başardılar. Bu dört erkek ve üç veya dört kadından üç Quiché kabilesinin soyu gelmekteydi: Kabile tanrıları *Tohil* ile *Cavec*, kabile tanrıları *Avilix* ile *Nihaib*, Kabile tanrıları *Hacavitz* ile *Ahau-Quiché*.

Burada da dünyevî düzen tüm kâinatın düzeni ile mükemmel bir uygunluk arz etmekteydi. *Cavec* Kabilesi dokuz *Calpolli*'ye (sınıfa) bölünmüştü ve dört yüce şefin ikisi bu kabileden çıkıyordu; *Nihaib* dokuz *Calpolli*'ye *Ahau-Quiché* ise dört *Calpolli*'ye ayrılmıştı ve her biri dört yüce şefin birini sağlamaktaydı. Bu tanzim, kâinatın üçlü ve dörtlü taksiminin eş zamanlı temsilinin başka bir örneğidir: Dört ve dokuz rakamları ve onların kombinasyonu on üç, yeryüzü, yeraltı ve gökyüzünü temsil etmektedir.

Yucatan'ın en önemli Toltek-Maya devleti, benzer bir durumunu yansıtır. Üç başşehir. *Mayapan*, *Uxmal* (sonraları *Izamal*) ve *Chichen Itza* aynı zamanda dikey kozmik düzeni temsil etmiştir. Gökyüzünün çoğunlukla dörtlü olan esas tanrıları, *Itzamná* (yüce tanrıların biri), *Chaacs* (yağmur tanrıları), ve *Kukulcán* (=Quetzalcoatl) idi. Jaguar tanrısı ve kadim tanrı *Mam* yeryüzünün en iyi bilinen tanrıları idi. *Kisin* yeraltı dünyasının efendisi idi. *Yucatec* dini, zaman işaretlerini ve âyinsel takvimin rakamlarını yaygın olarak tanılaştırmalarıyla tipik Maya karakterini korumuştur.

Maya kabilelerinde olduğu gibi günümüz *Nahua* kabileleri de gökyüzü tanrılarının karmaşık düzeninin çoğunu kaybetmişlerdir. Fakat eski tabiat tanrıları, güneş tanrısı ve yağmur tanrısı, yeryüzü tanrıçası ve mısır tanrıları, kabilelerin günlük hayatında bazen Hıristiyan azizlerinin kılığında hâlâ önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte "hayvan karşılıklar"la ilgili anlayışların muğlak kompleksliği hemen hemen her yerde muhafaza edilmiştir ve büyü faaliyetleri hâlâ bu anlayışların çerçevesinde icrâ edilmektedir.

Aztek Takvimi

Bu ansiklopedi, okur-yazarlık öncesi halklardan sonraki Aztek ve Mayalardan bahsetmektedir. Bu tür bir referans kitabında bir çeşit yazı geliştiği için bu doğaldır. Çünkü Aztek ve Mayalar, eski dünyadan bağımsız olarak kesinlikle el-yazması olarak isimlendirilebilecek olan böylesi zarif bir kayıt metodu geliştirmişlerdir.

Günümüze kadar korunmuş olan İspanyol dönemi öncesi yazıların büyük bir kısmı, zaman, mekân ve tanrılar arasındaki ilişkilerle alâkalıdır. Sonuç olarak,

âyinsel dinî manifestolarını düzenleyen ve dinî hayatlarının bütün resmî bölümünün temeli olan Orta Amerika halklarının takvimiyle ilgili çok sayıda doküman mevcuttur.

Aztek kehanet takvimi, rahipler tarafından günlerin kutsal sayımı veya *tonalpoalli* üzerine kurulmuştur. Yirmi gün işaretleri, tekabül eden tanrılar ve bu tanrıların insanlarla ilişkileri aşağıdaki gibidir:

Gün işaretleri	Tanrılar	İnsanlarla ilişkileri
1. <i>Cipactli</i> (tımsah)	Tonacatecuhtli (mısır tanrısı)	İyi
2. <i>Ehecatl</i> (rüzgâr)	Quetzacoatl (rüzgar tanrısı)	Kötü
3. <i>Calli</i> (ev)	Tepeyollotli (toprak tanrısı)	İyi
4. <i>Cuetzpalin</i> (kertenkele)	Huéhuécoyotl (ateş tanrısı)	İyi
5. <i>Coatl</i> (yılan)	Chalchiuhtlicue (su tanrıçası)	Kötü
6. <i>Miquiztli</i> (ölüm)	Tecciztecatl (ay tanrısı)	Kötü
7. <i>Mazatl</i> (geyik)	Tlaloc (yağmur tanrısı)	İyi
8. <i>Tochtli</i> (tavşan)	Mayahuel (sabır otu tanrısı)	Belirsiz
9. <i>Atl</i> (su)	Xiuhtecuhtli (ateş tanrısı)	Kötü
10. <i>Itzcuintli</i> (köpek)	Mictlantecuhtli (ölüm tanrısı)	İyi
11. <i>Ozomahtli</i> (maymun)	Xochipilli (müzik tanrısı)	Belirsiz
12. <i>Malinalli</i> (kuru ot)	Pâtecatl (içki ve ilaç tanrısı)	Kötü
13. <i>Acatl</i> (kamış)	Tezcatlepoca-Iztlacolihqui (kuzeyin yüce tanrısı)	Belirsiz
14. <i>Ocelotl</i> (ocelot)*	Tlazolteotl (bereket tanrıçası)	Belirsiz
15. <i>Cuauhtli</i> (kartal)	Xipe Totêc (bereket tanrısı)	Belirsiz
16. <i>Cozcacuauhtli</i> (akbaba)	Itzpalotl (ölüm tanrıçası)	İyi
17. <i>Ollin</i> (devir)	Xolotl (ikizler tanrısı)	Belirsiz
18. <i>Tecpatl</i>	Tezcatlepoca	Kötü
19. <i>Quiahuitl</i> (yağmur)	Chantico (ocak tanrıçası) veya Tonatiuh (güneş tanrısı)	Kötü
20. <i>Xochitl</i> (çiçek)	Xochiquetzal (çiçek tanrıçası)	Belirsiz

SÜİFD / 18

219

Tonalamatl'da yirmi gün işaretleriyle birleştirilen on üç rakam aynı zamanda insanlarla ilişkili olarak iyi, belirsiz veya kötü durumları göstermekteydi; meselâ on üç iyi; fakat dört kötü idi. Yirmi tane on üç günlük dönemlerin her biri önemli yer noktalarının biriyle ve belirli bir tanıyla alâkalydı. Her bir dönem ilk gününün ardından isimlendirilirdi.

Tonalpoalli'nin yanı sıra, Aztekler 365 günlük güneş yılının günlerinin hesaplandığı bir sisteme sahipti. Bu sisteme *xihpoalli* dendi. Bu güneş yılı, yirmi günlük on sekiz döneme (*metztli*=ay denilen) bölündü ve *nemontemi* (gereksiz

* Orta ve Güney Amerika'ya mahsus kaplana benzer bir kedi.

ilâveler) denen beş kalan gün eklendi. Yirmişer günlük on sekiz dönem ilâhî karşılıklara sahipti.

Bu on sekiz 'aylar' sürecinde yıllık olarak yirmi büyük dinî festival düzenlenmekteydi. Her 'ayın' son günlerinin birinde bir festival vardı; Quecholli ve Izcalli 'aylar'ında festivaller aynı zamanda dönemin ortasında da düzenleniyordu. Aztek güneş yılları on sekizinci 'ayın' son gününden sonra isimlendiriliyordu. Pratikte bu, sadece, her biri on üç rakamlarla bağlantılı olan dört değişik gün ismi olabilirdi. Bu, her biri elli yıla tekabül eden *xiuhmolpilli*'leri (yılların demeti) oluşturdu. Çeşitli Meksika milletleri yılların değişik gruplama şekillerine sahipti. Aztekler her yıl takımını 2-Acatl'de başlattılar ki, bu her bir *xiuhmolpilli*'n veya elli iki yıllık dönemin 1-Tochtli ile bittiği anlamına geliyordu.

Bir *xiuhmolpilli*'nin sonunu, Beşinci Güneş düzeninin bozulacağı bir dönüm noktası olarak algıladılar. Elli iki yıllık dönemin dönüşümüyle ilgili kutlamalarda ülkedeki bütün ateşlerin söndürülmesi gerekiyordu. Eski mobilya ve diğer ev eşyalarını çanak-çömlek, tanrıların heykelleri yenileriyle değiştirildi. Süreyya Burcu'nun Colhuacan Dağı'nın tepesine yükseldiği anda, takdim edilen bir kurbanın göğsünde baş rahip yeni bir ateş yakar ve bu ateş ülkedeki bütün tapınak ve evlere dağıtılırdı.

Aztek İmparatorluğu'nda yılın başlangıcı ve sonu bölgeden bölgeye farklılık arz ederdi. İkiz şehirler olan Tenochtitlan ve Tlalteloco'nın takvimleri bile bu bakımdan farklıydı. Tlaltelolco'da yıl Izcalli ile başlarken, Tenochtitlan'da Atlcahualo ile başlardı. *Nemontemi* yani artık günler daima yılın son 'ayı' olarak mütalâa edilen yirmi günlük dönemi takip ederdi. Bu beş gün açıkça artık yılların ilâve günlerini ihtiva ediyordu. Elli iki yıllık takımların yanı sıra Aztekler iki *xiuhmolpilli* (yani: $2 \times 52 = 104$ yıl) içeren daha uzun zaman birimlerine sahipti.

Maya Takvimi

Maya takvimi, Aztek takvimiyle aynı prensipler üzerine dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, zaman kavramı ve zaman birimlerinin düzenlenmesi Azteklerden çok daha fazla Maya dininde, düşüncenin esas noktalarını oluşturmuştur. Bu yüzden Mayalar, Azteklerce bilinmeyen bazı düzenlemelere sahipti.

SÜİFD / 18
220

Aztekler gibi Mayalar da 260 günlük âyinsel zaman birimi hesaplamış, 13×20 güne bölmüş ve *tzolkin* demişlerdir. Onlar bu günleri gün işaretlerinin yirmi tanrısı ile on üç rakamının tanrıların kombinasyonundan oluşan 260 farklı çift olarak telâkki ettiler. Gün işaretlerinin isimleri ve onların ilâhî karşılıkları (bildiğimiz kadarıyla) şöyledir: 1. *Imix*, 2. *Ik (Chac)*, 3. *Akbal*, 4. *Kan (mısır tanrısı)*, 5. *Chicchán*, 6. *Cimi (Ah Puch, ölüm tanrısı)*, 7. *Manik (savaş tanrısı)*, 8. *Lamat*, 9. *Muluc (rüzgâr tanrısı)*, 10. *Oc*, 11. *Chuén (Xamán Ek, Kutup Yıldızı, tüccarların tanrısı)*, 12. *Eb*, 13. *Ben*, 14. (1) *Ix*, 15. (2) *Men*, 16. (3) *Cib*, 17. (4) *Cabán*, 18. (5) *Eznab*, 19. (6) *Cavac*, 20. (7) *Ahau (Itzamná)*.

On dört ilâh, sıfır ve birden on üçe kadar olan rakamlarla alâkalıdır. Biz bu ilişkilerin sadece üçünü kesinlikle biliyoruz: yani: *4 güneş tanrı*, *10 Ah Puch, ölüm tanrı*, ve *13 Chac, yağmur tanrı*.

Guatemala'da sözde 'Eski İmparatorluk'ta, *Ik, Manik, Eb* ve *Cabán* fonksiyon olarak *Acatl, Tecpatl, Calli* ve *Tochtli* gibi Aztek günlerine tekabül eden yılın taşıyıcıları idi. 260 günlük âyinsel takımların yanı sıra, Mayalar, Aztekler gibi geriye kalan beş günün ilâvesiyle yine yirmişer günlük on sekiz döneme bölünmüş 365 günlük bir güneş yılına (*haab*) sahipti.

Yirmişer günlük Maya takvim takımının belirgin bir özelliği, her bir 'ayın' günlerinin bizim bir günün saatlerini gösterdiğimiz şekilde hesaplanmasıydı. *Pop*'un ilk gününe *0-Pop*, son veya yirminci gününe ise *19-Pop* denmişti. Mayalar, yeryüzünde Hindulardan yüzyıllar önce sıfır rakamı düşüncesini geliştirdikleri bilinen yeryüzündeki ilk insanlardır. *Haab* ve *tzolkin* takvimlerinin kombinasyonu, Azteklerin *xiuhmolpilli* dedikleri elli iki yıl takımıyla aynı $73 \times 260 = 52 \times 365 = 18.980$ gün olan zaman birimlerini verdi. Elli iki *haab* ve güneş yılları takımlarının yanı sıra, Maya rahipleri on sekiz ve yirmi rakamları üzerine kurulmuş hesaplama sistemlerinin özel bir adaptasyonu ile bir gün sayımı gerçekleştirdiler. Bu takvim *tún* denilen 360 günlük takımlara sahipti. Azteklerin aynı sisteme sahip olup-olmadığını bilmiyoruz; fakat sahip olsalar bile, bu, onlar için kesinlikle çok daha az önemli idi.

Bu sistemde 7.200 günlük bir dönem olan *katún*, dinî meseleler hususunda en önemli zaman birimi idi. Maya rahipleri *katunes* ile ilişkili bir determinizm teorisi geliştirdiler. Onlar, her zaman *Ahau* denilen bir gün olan, ancak sıra ile on üç kez farklı rakamlarla birleştirilen son günlerinden sonra isimlendirilmişlerdi. Aynı son günlü *Katunes*'in benzer süreçleri izlediği ve olayların akışı üzerinde benzer tesirlere sahip olduğu düşünülmüştür.

Mayalar, o zamana kadar geliştirilen en doğru takvim olduğu yargısıyla takvimlerini sürekli olarak ıslah ediyorlardı.

AZTEKLER VE MAYALAR

The Aztecs and Mayas

Geoffrey PARRINDER

Çev: Yrd. Doç. Dr. Galip ATASAĞUN

SÜİFD / 18

221

The Aztecs and Mayas, which are regarded as the ancient civilisations, had developed an original understanding of directions through colours. According to those ancient people, each human being had a counterpart, and if this counterpart were hurt, that person would be hurt as well. They had a traditional procedure to be promoted. If an individual wanted to have a promotion in social order, that person had to participate in a war called "Wars of Flowers". The calendars of both the Aztecs and Mayas had certain symbols for the days of month and each symbol was related to a certain god, and these gods had a relationship with people. This article deals with all above.